PETR ŠABACH: HOVNO HOŘÍ

(1994)

Čtenářsky nejoblíbenější a také nejvydávanější titul Petra Šabacha (* 1951) signalizuje (po dvou povídkových sbírkách a po delších textech *Zumf* a *Putování mořského koně* (obsažených v souboru *Šakalí léta*; 1993) autorův dlouhodobější příklon k rozsáhlejší prozaické formě novelistického charakteru. Kompozice volně řazených humorných příhod a historek se od této knihy stává příznačnou součástí Šabachovy autorské metody, jak ji uplatňuje v prózách *Babičky* (1998), *Opilé banány* (2001), *Čtyři muži na vodě aneb Opilé banány se vracejí* a nejnověji v *Ramonovi* (2004) a *Občanském průkazu* (2006). Příslovečnou výjimku kompozičně i tematicky tvoří román *Zvláštní problém Františka S.* (1996) z prostředí psychiatrické léčebny s výraznými mesiášskými motivy.

Knížka s provokativním a aliteračním názvem obsahuje tři různě rozsáhlé i vypravěčsky realizované texty: krátkou povídku *Sázka*, povídku *Bellevue* a novelu *Voda se šťávou*. Téma konfrontace mužského a ženského principu a odlišnost prožívání u obou lidských pohlaví, zpracované především v nejdelší próze, je naznačeno již v introdukci, z níž vzešel i název celého svazku: Při návratu školního zájezdu z Paříže se autor stylizuje do postavy učitele, jenž si všímá rozsazení dětí. Na jedné straně sedí dívky, které se půl hodiny mazlí s plyšovým zvířátkem, na druhé straně přes uličku sedí chlapci, kteří celou cestu ze všech stran rozebírají problém, zda hovno hoří. Již zde je patrné autorovo stanovisko k otázce, co odlišuje obě pohlaví: zatímco muži i z nepodstatné věci učiní problém, který je třeba za každou cenu racionálně objasnit, ženy se stejnou zaujatostí zaujímají ke všemu citový vztah. O Šabachově snaze obecně postihnout rozdíl mezi muži a ženami svědčí i citace z odborného lékařského časopisu uzavírající knihu místo epilogu. V realitě devadesátých let, kdy dochází k boomu feminismu a gender studies ve všech kulturních oblastech, se setrvávání na tradičním názoru o rozdílnosti mužského a ženského myšlení může jevit jako provokativní anachronismus. Připomeňme v této souvislosti, že Šabach absolvoval dálkové studium teorie kultury na FF UK v Praze a studium dokončil v roce 1979 obhajobou diplomové práce nazvané *Specifika rodiny v předávání kulturních hodnot*.

První povídka *Sázka* představuje žánrový obrázek z hospodského prostředí. Vypravěč pouze přihlíží groteskním klání dvou starších štamgastů, které ze své pozice

nezúčastněného pozorovatele zprostředkovává čtenáři. Zvolené prostředí a perspektiva přibližuje Šabacha k hrabalovskému či třešňákovskému způsobu psaní, k zaznamenávání hospodského života, které uplatňuje i v jiných textech. Při rozhovoru dvou starců, výrazně se od sebe fyzicky lišících, zpravuje drobnější muž silnějšího o různých zajímavostech, které viděl v televizi. Hromotluk mu ovšem v ničem nevěří a rozumy odkoukané z dokumentárních pořadů vyvrací replikami typu: „*Blbost* […]. *V životě sem neslyšel podobnou kravinu. Co? No! Betonový lodě. Di do hajzlu! Co? No!*“ (7) Malý již neví, jak kamaráda přesvědčit, a tak se rozhodne svůj výklad o tom, že potápěči vydrží pod vodou až patnáct minut, sám dokázat. Když vydrží dvě minuty s hlavou namočenou v dřezu na pivním pultu, sázku vyhraje a parťáci spokojeně odcházejí z hospody.

Povídka *Bellevue* popisuje na první pohled idylické nedělní dopoledne jedné obyčejné šestičlenné rodiny. S výjimkou maminky, která v kuchyni obstarává sváteční oběd, se autor věnuje zbývajícím členům rodiny a pomocí introspekce simultánně popisuje vnější dění z pohledu všech zúčastněných. Holčička toužící mít pohlavní úd, aby nemusela dělat chlapům poskoka jako maminka, sleduje z krásné vyhlídky (odtud název povídky) v půdním okně několik hodin počínání všech mužských příbuzných – dvou bratrů, otce a dědy: Mladší bratr se míčem trefuje do plechovky, aby zahnal obavu z dalšího potupného nočního počurání. Kopání ovšem vyplaší hřebce okovávaného otcem a koňské nakopnutí trestá podkováře za zvýšené sebevědomí plynoucí z nadprůměrné velikosti jeho údu. Starší pozorovatelčin bratr obdrží od svého děvčete dopis na rozloučenou a v návalu sebelítosti vzpomíná na nesčetné večírky, kterých se účastnil jako páté kolo u vozu a žádná dívka na něj nikdy nezbyla. Dědečka na obvyklé partičce mariáše přepadne zánět prostaty, nemůže si ulevit a za velkých bolestí je převezen do nemocnice na vycévkování. Dívenka po tomto „představení“ nejrůznějších trablů a problémů spojených s vytouženým pohlavním údem (jejími slovy: s brabčákem) přehodnotí své ranní rozhodnutí požádat o změnu pohlaví. Povídka obsahuje skrytý sebeironický potenciál, když autor prostřednictvím dívčího uvažování vede polemiku s feministickým mýtem o falocentrické dominanci. V Šabachově textu je tomu právě naopak: dívenka pozorným sledováním zjistí, že mužské pohlaví by jí rozhodně žádný užitek nepřineslo.

Třetí próza *Voda se šťávou* si podle Aleše Hamana[136] klade za cíl zachytit jemné předivo vztahů mezi oběma pohlavími tak, jak se utvářejí v průběhu lidského života. Autor tentokrát vypráví příběh v první osobě a čtenáři předkládá vzpomínkové pásmo ze života anonymního vypravěče od dětství až po zralý věk. Vyprávění je na několika místech přerušeno vstupy vypravěčovy ženy, která komentuje jeho výpověď

[136] Aleš Haman: „Humor a gagy“, *Literární noviny* 1995, č. 18, s. 6.

o manželském soužití. Ke konfrontaci životních přístupů obou pohlaví tedy dochází nejen na úrovni vyprávěného příběhu, ale v rámci sebereflexivního psaní také na úrovni metatextové, vně vlastního vyprávění.

Obrazný název *Voda se šťávou* vychází z anekdoty, kterou vypravěč vykládá ženě v jedné z vložených rozprav nad vznikajícím textem. Vtip popisuje cestu medvěda do hájovny, kde požádá paní nadlesní o hrnek vody, a poté, co zjistí, že hajný není doma, poprosí také o trochu šťávy. Historka má demonstrovat obecnou tezi, že všichni muži chtějí v životě jen trochu šťávy, jinými slovy: touží po oslazení a zahuštění života, po jeho ozvláštnění, nejlépe zprostředkovaném ženami.

Základním naračním principem Šabachových próz je anekdota či hospodská historka. Prozaik využívá hovorovosti a zejména dialogičnosti tohoto žánru novodobé ústní slovesnosti, která je v případě povídek hlavním nositelem dějového spádu. Rozsáhlejší prózy (*Babičky*, *Opilé banány*, *Čtyři muži na vodě*) charakterizuje uvolněná kompozice, která nepřináší souvislý proud děje, nýbrž kaleidoskop relativně uzavřených epizod s vlastní anekdotickou pointou spojených postavou protagonisty. Ať už je hrdina zosnovatelem či obětí vtipných historek, jejich pořadí není nahodilé a ilustruje jeho dospívání nebo životní zrání. Tato strategie umožňuje autorovi na jedné straně vybírat ze života jen zajímavé úseky a zbývající nechávat nedotčeny, na druhé straně sázka na situační humor velkého množství rozvedených anekdot přináší nebezpečí stereotypnosti a rovněž oslabení nadčasové výpovědní hodnoty příběhu jako celku. V žánru kvalitní humoristické literatury, kterou Šabach v literatuře devadesátých let reprezentoval, představuje ovšem volná kompozice tradiční prvek (u nás například Karel Poláček, Jaroslav Žák či Zdeněk Jirotka).

Šabach patřil v devadesátých letech k nejvydávanějším autorům a soubor *Hovno hoří* vyšel do konce roku 2003 celkem čtrnáctkrát v přibližném nákladu šedesáti tisíc výtisků. Značná obliba jeho knih je následkem lidového charakteru autorových historek, jejichž hrdiny jsou obyčejní lidé hovořící obecnou češtinou s množstvím vulgárních výrazů. Této popularity využila také autorská dvojice scenáristy Petra Jarchovského a režiséra Jana Hřebejka, která několik vtipných scén a situací prózy *Voda se šťávou* využila při natáčení filmů *Pelíšky* (1998) a *Pupendo* (2003). Žádný z filmů dvojice Jarchovský a Hřebejk nelze ovšem vnímat jako adaptaci některého ze Šabachových textů. Ty filmařům slouží spíše jako volná předloha, ze které mohou podle dohody s autorem vybírat, kombinovat a posléze upravovat jednotlivé epizody, aniž by se nechávali původní podobou nějak svazovat. Například film *Pupendo* dodržuje zhruba dějovou kostru *Opilých banánů* s výraznějšími změnami v interpersonálních vztazích postav, zpracovává ovšem i některé motivy z prózy *Voda se šťávou*.

Zobrazovací perspektiva, jež se výraznou měrou podílí na humorném ztvárnění reality, je nejpodstatnějším rysem Šabachových textů, kterým se liší od humoris-

tických próz Michala Viewegha. Vieweghův pohled je veden z ptačí perspektivy, což vypravěči, kterým je často jedna z postav, umožňuje udržet si od ostatních značný odstup, ale zároveň je schopen vnímat je pouze v pokřiveném světle, zaměřit se pouze na jeden, třeba i nepodstatný rys jejich charakteru či vzhledu. Proto jsou Vieweghovým vypravěčem postavy lehce karikovány a zesměšňovány. Naopak Šabachův vypravěč vnímá skutečnost kolem sebe ve většině případů zdola, z „žabí perspektivy", všímá si drobných detailů, které ostatním unikají a jež mohou vytvořit překvapivý celek. Autor svým bystrým pohledem sice nachází slabiny svých postav, ale nezesměšňuje je a svého poznání nezneužívá, naopak s postavami soucítí; tady někde je třeba hledat kořeny šabachovské nostalgie a vlídného humoru.

Ukázka

Otec měl v práci slavit narozeniny. Máma ráno navařila kýbl čaje a opatrně ho přes trychtýř nalévala do lahví od rumu.

„Co to je?" zeptal se jí bratr.

„Tatínek dnes slaví," řekla máma. „Kolik lidí mu přijde blahopřát! A s každým si musí ťuknout."

„Dovedete si představit, hoši, jak bych večer asi vypadal?" zavolal otec z koupelny, kde se pečlivě holil, a sám se té představě zasmál. Na tomhle jeho holení jsem neměl rád dvě věci. Za prvé jeho pitvoření před zrcadlem. Ten zvláštní bílý obličej a v něm rudá přímka stažených rtů a zbytky pěny zaschlé někde za ušima... Za druhé jsem nesnášel jeho černý smaltovaný hrnek, v němž vypíral štětku. Vždycky jsem si na něj se silnou nevolností vzpomněl nad talířem koprové omáčky.

Pozdě večer se za dveřmi našeho bytu ozvala dutá rána. Matka opatrně otevřela dveře. Na zemi ležel otec a dva metry od něj se válela jeho vojenská čepice. Ani z jedné lahve čaje nebylo upito.

(63–64)

Vydání

Hovno hoří, Paseka, Praha a Litomyšl 1994; 2.–16. vydání, Paseka, Praha a Litomyšl 1995–2007.

Filmové a televizní adaptace

1998 *Pelíšky*, režie Jan Hřebejk, scénář Petr Jarchovský a Jan Hřebejk.
2003 *Pupendo*, režie Jan Hřebejk, scénář Petr Jarchovský.
2003 *Voda se šťávou*, scénář a režie Jaroslav Pauer.

Překlady

Maďarsky (1999): *Süvölvényévek*, (povídkový výbor vycházející též z knihy *Jak potopit Austrálii*), Európa, Budapest.

Reflexe

Bohužel i zde [tj. ve *Vodě se šťávou*, pozn. E. G.] podléhá autor, osvědčující na některých místech jemný psychologický postřeh i humor, pokušení příznačnému již pro jeho dřívější prózy, totiž pokušení přecházet z vyprávění do kresby scének, které mají zapůsobit groteskní situační komikou. I když tyto epizody někdy nepostrádají vtip, přece jen spíše zpovrchňují, než aby prohlubovaly autorův záměr. Výsledkem je pak čtení, které nezarmoutí, ale také nijak podstatně neobohatí naše prožitky. Provokativní název rozhodně více slibuje, než je knížka s to nabídnout.

Aleš Haman: „Humor a gagy", *Literární noviny* 1995, č. 18, s. 6.

Šabachovo HOVNO lze jednoduchým gestem zařadit do humoristické literatury. Jde ovšem o tu polohu, kdy se nezávazný, místy přihlouplý vtip mění ve „vážné", ironické a ironizující pojetí světa, které odkazuje k dalším souvislostem. Myslím, že tato kniha vyžaduje určitou pozornost. Zajímavé se zdá být už to, jakou reakci vyvolává nebo vyvolá u žen [...]. Kdyby to ten Šabach neříkal tak nahlas!

Jindřich Jůzl: „Hovno prý hoří", *Labyrint* 1995, č. 1, s. 4.

Voda se šťávou se vyprávěním o dospívání v reálném socialismu dost podobá Vieweghovým *Báječným létům pod psa*, ovšem Šabach (zatím?) postrádá Vieweghovu úpornou snahu (v pozdějších textech ještě zřetelnější) prosadit se jak u čtenářů, tak u kritiky. Navíc, zatímco postavy Vieweghových románů se vždy krčí pod stínem sarkasmem sršícího autobiografického hrdiny, literární Šabach tu vystupuje jako trochu uťáplý fotřík, [...] jako poddajný psík, který se nechá na doživotí sbalit při prvním rande a nakonec si od manželky nechá kecat i do psaní.

Pavel Mandys: „Šabachovo Hovno hoří", *Český deník* 30. 12. 1994, s. 8.

Šabachova ideální podoba by se složila z morálky střelce z kolportážních románů čtených za prezidenta Novotného na pražském západním předměstí, ze zjevu charakterizovaného tak nedbalou elegancí, že přechází plynule ve vágusovství, a z mluvy projevující se stokrát ověřenými a obroušenými hospodskými historkami, „těmi kecy" (jak psal profesor Václav Černý), jež musí být stručné, podané lehce řvaným hlasem a s pointou jak čelní náraz.

Jiří Peňás: „V čem se dobře cítí humorista aneb ráje plandavosti", *Mladá fronta Dnes* 10. 1. 1995, s. 19.

Je to pro humoristu vděčný svět otcových „nerozbitných skleniček" a rad („na všechno, chlapci, potřebujete v životě bumážku"), svět pionýrských táborů, šaškáren a malých vzpour. Je to v nejhorších případech trochu švandrlíkovské, v dobrých „škvorecké" a v nejlepších málem poláčkovské. Je to svět nadsázky, blbosti a pubertálního procitání malých „černých baronů", svět zábavněji a originálněji viděný a popsaný než pozdější život neposedného a zároveň usedlého muže a manžela.

Pavel Šrut: „Nemusí hořet – stačí, když doutná", *Lidové noviny* 4. 2. 1995 (příl. *Národní 9*).

Slovo autora

Na počátku vlastně byla povídka *Bellevue*, kterou si ode mě vyžádal šéfredaktor erotického časopisu *Penthouse*. Bohužel v ní není moc sexu, tak mi ji vrátil. Ve mně se ozvala určitá ješitnost, protože dosud všechno, co jsem napsal, někde vyšlo. Tak jsem se pustil do psaní *Vody se šťávou* a nakonec to vydalo na celou knihu. Nejdřív jsem chtěl napsat o dětství, o sobě, o bratrovi, ale pak jsem do děje zapojil manželku a posléze i problém muži – ženy. Nedokázal jsem se udržet a od původního záměru jsem stále víc uhýbal. A ještě jsem to přesytil vtipy, které po hospodách vyprávím už několik let a od kterých jsem si chtěl oddechnout tím, že je dám na papír.

„Spokojený život povídkáře“ (rozhovor vedl Pavel Mandys), *Týden* 1995, č. 19, s. 60.

Bibliografie ohlasů

RECENZE: P. Mandys, *Český deník* 30. 12. 1994; J. Jůzl, *Labyrint* 1995, č. 1; J. Červenková, *Literární noviny* 1995, č. 1; A. Haman, *Literární noviny* 1995, č. 18; M. Nyklová, *Tvar* 1995, č. 8; J. Peňás, *Mladá fronta Dnes* 10. 1. 1995; L. Sedláková, *Denní Telegraf* 28. 1. 1995; P. Šrut, *Lidové noviny* 4. 2. 1995 (příl. *Národní 9*); K. Souček, *Plzeňský deník* 10. 10. 1995.

Erik Gilk